

2002 SONRASI TÜRKiYE EKONOMİSİ

Melek TUNÇ*

Kerem KARABULUT**

ÖZET

Türkiye ekonomisi, Cumhuriyetin ilan edilmesinden bugüne kadar olan süreç içerisinde birçok ekonomik kriz ve buna bağlı olarak belli ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. 2000’li yılların başında görülen krizler (2001-2002) Türkiye ekonomisi üzerinde büyük etkiler meydana getirmiştir. Krizler yeni karar ve tedbirlerin alınmasına sebep olmuştur. Kriz sonrası alınan yeni karar ve tedbirler ile birlikte 2002 yılından itibaren siyasi istikrar sağlanması Türkiye ekonomisinde önemli gelişmeler ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın amacı, 2002 sonrası Türkiye ekonomisinin günümüze kadar olan süreç içerisindeki makroekonomik gelişimini istatistiki verilerle teorik olarak değerlendirmektir. Çalışma kapsamında 2002-2023 dönemine ilişkin milli gelir, enflasyon, kamu maliyesi, cari işlemler, işsizlik ve benzeri ekonomik göstergelerin verileri dikkate alınmıştır. Türkiye ekonomisi için göstergelerin çoğunluğunun 2002-2023 dönemi sürecinde dalgalı seyir izlediği görülmektedir. Dönem içerisinde yaşanan süreç hem ulusal hem de uluslararası gelişmelerden etkilenmiştir. 2002-2023 aralığında; ulusal düzeyde 2000, 2001 krizlerinin etkileri, 2016 yılında “15 Temmuz Darbe Girişimi” gibi gelişmeler yaşanırken, uluslararası düzeyde ise 2008 yılı Mortgage krizi, 2018 yılı ekonomik krizi ve 2020 yılından itibaren de “Covid- 19 Salgını”nın etkileri görülmüştür. Ekonomik göstergelerin kriz dönemlerinde olumsuz bir seyir izlediği, diğer dönemlerde ise daha istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Makroekonomik Gösterge, Ekonomik İstikrar

TURKISH ECONOMY AFTER 2002

ABSTRACT

The performance of a country's economy is evaluated according to macroeconomic indicators. In this context, it is decided whether the economic functioning of the country is stable or not and how its macroeconomic performance is by looking at basic indicators such as growth, inflation, unemployment, exchange rate, balance of payments as the most important macroeconomic indicators. Macroeconomic stability includes issues such as price stability in the country, absence of fluctuations in exchange rates and interest rates, budget and balance of payments. In short, macroeconomic stability can also be defined as achieving domestic and external balance together. The Turkish economy has faced many economic crises and related economic problems since the proclamation of the Republic. The crises in the early 2000s (2001-2002) had a major impact on the Turkish economy. The crises caused new decisions and measures to be taken. Along with the new decisions and measures taken after the crisis, political stability since 2002 has led to significant developments in the Turkish economy. Accordingly, the aim of this study is to theoretically evaluate the macroeconomic development of the Turkish economy after 2002 until today with statistical data. Within the scope of the study, data on national income, inflation, public finance, current account, unemployment and similar economic indicators for the period 2002-2023 are taken into consideration. It is observed that most of the indicators for the Turkish economy followed a fluctuating course during the 2002-2023 period. The process experienced during the period was affected by both national and international

*Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, melektunc377@gmail.com , 0000-0001-5920-4946

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, kerem@atauni.edu.tr , 0000-0002-3159-3289

developments. Between 2002-2023; While there were developments such as the 2000 and 2001 crises at the national level and the "15 July Coup Attempt" in 2016, at the international level the effects of the 2008 Mortgage crisis, the 2018 economic crisis and the "Covid-19 Pandemic" have been seen since 2020. It is observed that economic indicators follow a negative course during crisis periods, while they follow a more stable course in other periods. The Turkish economy could not show a fully stable development in terms of macro indicators in the 2002-2023 period; It can be stated that inflation, dollar exchange rate, foreign trade balance, current account deficit and budget deficit indicators follow a fluctuating course, and after 2020, national income, per capita national income and unemployment indicators follow a positive course. This study attempts to interpret the causes and consequences of the fluctuations in macroeconomic indicators in the 2002-2023 period in accordance with economic theory and to provide recommendations based on the results obtained.

Keywords: Turkish Economy, Macroeconomic Indicator, Economic Stability

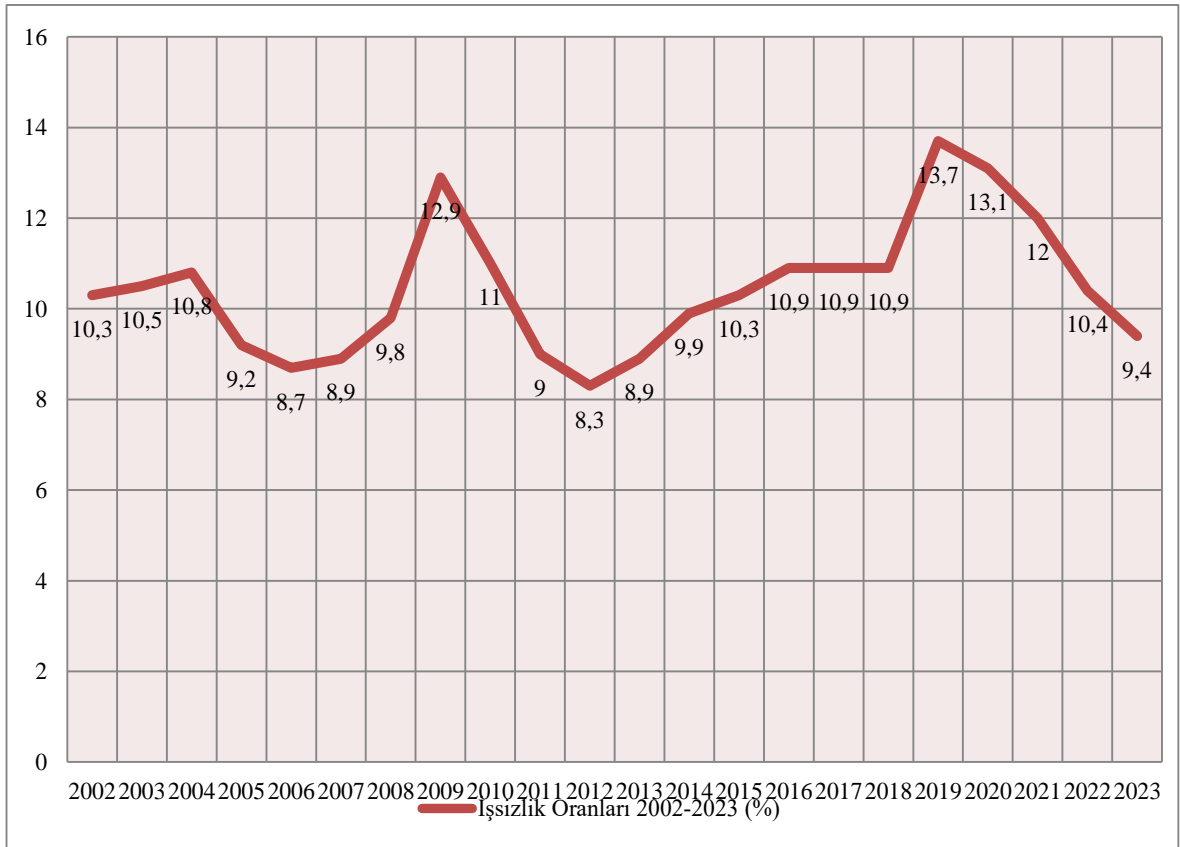
1. GİRİŐ

Türkiye ekonomisi Osmanlı İmparatorluğunun sanayideki gelişmeleri kendi yapısına adapte edememesinin eksikliğini Cumhuriyet Döneminde de yaşamıştır. Cumhuriyeti kuran kadro iktisadi gelişmenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymak için daha Cumhuriyeti ilan etmeden 17 Şubat 1923’de İzmir İktisat Kongresi’ni toplamıştır. Bu kongrede öngörülen birçok konunun gerçekleşmesi ise 1930’lu yıllarda gerçekleşmiştir. Çünkü 1923-1930 arasında uygulanan liberal politikalar ile Türkiye’nin iç sıkıntıları ve dünyadaki gelişmelere bağılı olarak etkili bir sonuç alınmamıştır. 1930’lu yıllarda ise özellikle Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye ekonomisinin kurumsal altyapısı güçlendirilmiştir. Daha sonra Mustafa Kemal Atatürk’ün hayattan ayrılması, İkinci Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçişin sancıları nedeniyle 1938-1950 arası Türkiye ekonomisi iyi bir görünüm sergileyememiştir. 1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelince o zamana kadar uygulanan korumacı iktisadi politikalar liberal iktisadi politikalara dönüştürülmüştür. Bu politikalar Demokrat Parti’nin birinci dönemi olan 1950-1954 arasındaki göstergeleri iyileştirmiştir. Bunun temel sebebi ise Kore Savaşı dolayısıyla Türk tarım ürünlerine dünyadan önemli bir talep olması, Marshall Yardımları ve hava koşullarının iyi gitmesidir. Ancak ikinci Demokrat Parti döneminde bu şartlar ortadan kalkınca Türkiye ekonomisi darboğaza girmiş ve bu süreç Türkiye’yi 4 Ağustos 1958’de Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile istikrar tedbiri düzenlemesine götürmüştür. Bu süreç sonucunda da iyileşme olmayınca 1960 İhtilali ve onun sosyal ve ekonomik olumsuz yansımaları yaşanmıştır. Türkiye Demokrat Parti döneminde yaşanan olumsuzlukları Beş Yıllık Kalkınma Planı sürecini başlatarak aşmaya çalışsa da 1980 yılına kadar etkili bir başarı sergilenememiştir. Bunun sebebi ise özellikle 1970’li yıllarda yaşanan Petrol Krizleri, siyasi çalkantılar ve uygulanan teşvik politikalarının rasyonel olmayışıdır. 1980 yılında ise 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisi 1980 öncesi uyguladığı “İthal İkameci Kalkınma Politikalarını” terk ederek, “İhracata Dayalı Kalkınma Politikalarını” benimsemiştir. 1980’lerde uygulanan politikalar tıpkı 1950’lilerin birinci dönemine benzer şekilde 1983-1987 arasında ilerleme kaydetmiş ancak 1987’den sonra ekonomik göstergeler dalgalanmaya başlamış ve süreç 1994 Krizine kadar gitmiştir. 1990’lı yıllar Türkiye ekonomisinde koalisyonların, krizlerin, 17 Ağustos Depremi ve 28 Şubat sürecinin etkisi içerisinde geçmiştir. 1994-2002 arasında kurulan son DSP-ANAP-MHP koalisyonu da başarılı olamayınca 3 Kasım 2002 seçimlerinde başarılı olan Ak Parti tek başına iktidara gelmiştir. 2002 sonrası ekonominin genel görünümünü şöyledir; 1950 ve 1980 hükümetlerinin birinci dönemlerine benzer şekilde 2002- 2007 birinci Ak Parti iktidarı dönemi de ekonomide olumlu göstergelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmede rol oynayan unsurlar; tek parti siyasal iktidarının iktisadi istikrara yansımaları, dünya ekonomisinin genişleme süreci yaşaması, kriz sonrası ekonominin genişleme sürecine girmesi, 1999-2002 koalisyon döneminin Ekonomi Bakanı Kemal Derviş tarafından hazırlanan güçlü ekonomiye geçiş programının etkileridir. 2007 yılı sonunda başlayan Mortgage Krizi’nin etkileri ise Türkiye ekonomisini 2009 yılında küçülme sürecine götürmüştür. 2009 sonrası dönemde özellikle 2013 yılına kadar Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) ve diğer ekonomik göstergelerde olumlu gelişmelere rağmen, FETÖ grubu ve siyasal iktidar arasındaki anlaşmazlıklar Türkiye’de belirsizliklerin yaşanmasına sebep olarak ekonomide istikrarsız bir görünüm sergilenmesine sebep olmuştur. 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası ise Türkiye ekonomisi tam bir istikrar sürecini yakalayamamıştır. 2018’de başlayan kriz süreci 2020 yılında başlayan pandemi süreciyle de birleşince tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de para basılması ve özellikle gıda üretimindeki yetersizlikler, 06 Şubat 2023 depremi sonucunda içinde yaşanan enflasyon ve üretim yetersizliklerinin altyapısını oluşturmuştur. Bu çalışma ile üstte genel değerlendirilmesi yapılan sürecin istatistikî veriler yardımıyla genel bir analizi yapılmaya çalışılmaktadır. Özellikle temel

makro göstergeler kabul edilen işsizlik, büyüme, enflasyon ve diğer veriler kullanılarak değerlendirilmeler yapılmaktadır.

2. İŞSİZLİK

Ülkelerin ekonomi yapılarının mevcut durumlarının değerlendirilmesinde incelenmesi gereken değişkenler arasında istihdam ve işsizliğe ilişkin göstergeler yer almaktadır. Bu kapsamda istihdam ve işsizlik istatistiklerinin yıllar içerisinde seyri ele alınmalıdır. Dünyada genel olarak, 1980 sonrasında liberal politikaların yeniden uygulanması neticesinde işsizlik artış göstermiş ve yapısal bir problem olmuştur. Türkiye için de benzer olarak yüksek ve yapısal işsizlik oranlarının mevcut olduğu görülmektedir (Etcı ve Karagöl, 2019: 59). Bu doğrultuda Türkiye için işsizlik oranlarının yer aldığı grafik 1. ve tablo 1.'da yer alan ilgili istatistikler bu ifadeleri destekler niteliktedir.

Grafik 1. İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİKa

Türkiye’de işsizlik; Cumhuriyetin ilan edildiği yıllardan 2000’li yıllara kadar tek haneli biçimde seyir göstermiştir. 2000’li yıllardan itibaren ise çift hanelere ulaştığı görülmektedir (Apaydın, 2018:171-172; Atasever, 2021: 64). Grafik 1’e bakıldığında, 2002 yılından 2015 yılına kadar oranlarda tek ve çift haneli dalgalanmalar görülmekte olup, 2015 sonrası işsizlik oranlarının sürekli çift haneli kaldığı görülmektedir. 2002-2023 yılları aralığında işsizlik oranları içerisinde en düşük orana sahip olan yıl 2012, en yüksek orana sahip olan yıl ise 2019 yılı olmuştur. Ayrıca işsizlik oranlarının 2016, 2017 ve 2018 yıllarında % 10, 9 oranında sabit kaldığı görülmektedir. 2019 yılında 2002-2023 dönemi içerisinde en yüksek işsizlik oranı gerçekleşmiş olup sonrasında

bir azalma trendi oluřmuřtur. Pandemi sūrecinde hūkūmetin iřveren maliyetlerini minimize edici ve iřçiyi koruyucu uygulamalara ađırlık vermiř olması, 2019 sonrası iřsizlik oranlarında azalıř gōrūlmesinde etkili olmuřtur.

Tablo 1. İřsizlik Ve İřgūcūne İliřkin Gōstergeler

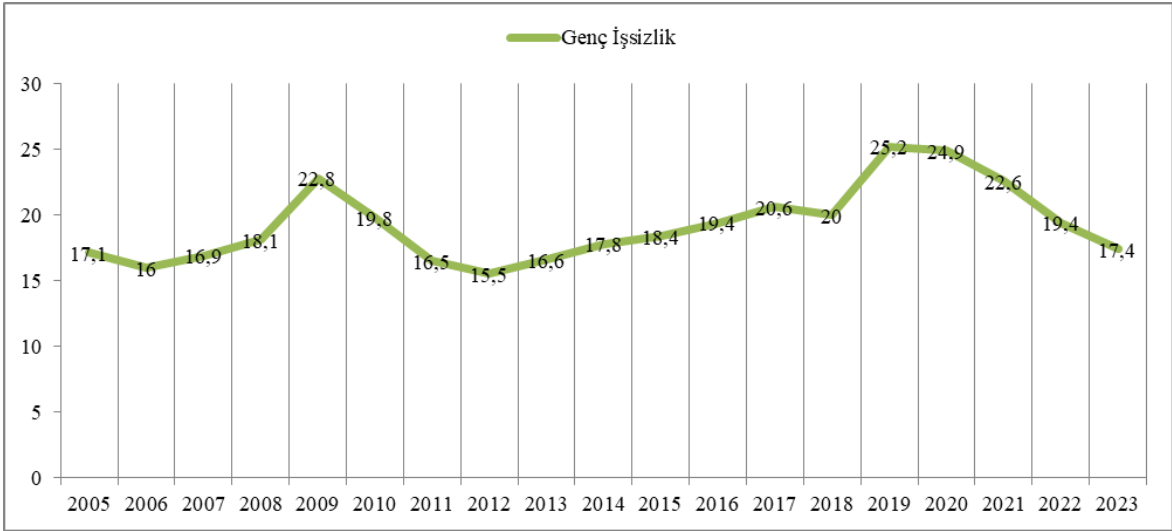
Yıllar	Kurumsal Olmayan Çalıřma Çađındaki Nūfus (15 ve Daha Yukarı Yařtaki Nūfus)	İřgūcū	İstihdam	İşsiz	İřgūcūne Dahil Olmayan lar	İřgūcūne Katılım Oranı (%)	İřgūcūne Katılım Oranı (%)		İstihdam Oranı
							ERKEK	KADIN	
2002	48 041	23 818	21 354	2 464	24 223	49,6	-	-	44,4
2003	48 912	23 640	21 147	2 493	25 272	48,3	-	-	43,2
2004	47 544	22 016	19 632	2 385	25 527	46,3	-	-	41,3
2005	48 356	21 321	19 357	1 964	27 035	44,1	67,8	21,3	40,0
2006	49 274	21 602	19 717	1 885	27 672	43,8	67,1	21,4	40,0
2007	50 177	21 954	20 001	1 953	28 223	43,8	67,1	21,2	39,9
2008	50 981	22 628	20 399	2 228	28 354	44,4	67,4	22,1	40,0
2009	51 833	23 588	20 534	3 055	28 245	45,5	67,8	23,8	39,6
2010	52 903	24 516	21 810	2 705	28 387	46,3	68,2	25,1	41,2
2011	53 984	25 452	23 166	2 287	28 531	47,1	68,7	26,1	42,9
2012	54 961	25 891	23 738	2 153	29 070	47,1	68,2	26,6	43,2
2013	55 981	26 871	24 486	2 386	29 110	48,0	68,7	27,9	43,7
2014	56 985	28 605	25 774	2 831	28 379	50,2	71,0	29,9	45,2
2015	57 870	29 550	26 501	3 049	28 320	51,1	71,3	31,3	45,8
2016	58 739	30 449	27 126	3 323	28 290	51,8	71,8	32,4	46,2
2017	59 892	31 516	28 075	3 441	28 377	52,6	72,2	33,4	46,9
2018	60 653	32 203	28 691	3 512	28 449	53,1	72,5	34,1	47,3
2019	61 468	32 505	28 042	4 463	28 962	52,9	71,9	34,3	45,6
2020	62 579	30 735	26 695	4 040	31 844	49,1	67,8	30,8	42,7
2021	63 704	32 716	28 797	3 919	30 989	51,4	70,3	32,8	45,2
2022	64 679	34 334	30 752	3 582	30 345	53,1	71,4	35,1	47,5
2023	65 425	34 896	31 632	3 264	30 528	53,3	71,2	35,8	48,3

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de işgücü miktarlarında genel olarak bir artış görülmektedir. Bunun kaynağı olarak nüfus artışı gösterilmektedir (Kanca, 2012: 5). Bu durumu destekler nitelikte Tablo 1’e göre kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusta sürekli bir artış seyretmektedir. İstihdam oranı, yıllar itibarıyla genellikle % 40 civarlarında bir seyir izlemektedir. 2002 yılından itibaren günümüze kadar işsiz sayısında birkaç yıl haricinde çoğunlukla artış yaşanmıştır. İşgücüne katılma oranları incelendiğinde; 2003-2008 yılları içerisinde küçük oranlarda azalmalar yaşandığı, 2009-2023 yılları aralığında da 2020 yılı haricinde artış yaşandığı görülmektedir. İşgücüne katılma oranı cinsiyete göre erkeklerde daha yüksektir. İşgücü göstergeleri içerisinde olumlu bir istatistik olarak, kadınların işgücüne katılma oranının 2020 yılı haricinde sürekli artış gerçekleşmiştir.

İşsizlik olgusunun oluşturduğu olumsuzluklardan (ekonomik, sosyal, psikolojik) en fazla etkilenen grup genç nüfustur. Genç nüfus toplumun gelecek üretim potansiyelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla genç işsizlik öncelikli bir önem arz etmektedir (Abdioğlu ve Albayrak, 2018: 8). Grafik 2. genç işsizlik oranlarını göstermektedir. Türkiye için genç işsizlik oranlarının % 15,5- % 25,2 arasında seyir izlediği görülmektedir. Genel işsizlik oranları ise TÜİK verilerine göre % 8,3- % 13,7 oranları aralığında seyir göstermektedir. Türkiye ekonomisinde genç işsizlik oranları, genel işsizlik oranlarına nispeten yüksek oranlardadır.

Türkiye’de genç işsizlik oranları 21 yıllık süreç içerisinde en üst düzeye 2009 ve 2019 yıllarında sırasıyla % 22, 8 ve % 25, 2 oranlarıyla ulaşmıştır. 2009 yılında yüksek oran; 2008 küresel krizi ile 2019 yılındaki yüksek oran ise; Covid- 19 pandemisi dolayısıyla açıklanabilir.

Grafik 2. Genç İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİKb

Türkiye’de genç işsizliğin büyük bir kısmını eğitilmiş genç işsizler oluşturmaktadır. 2001 krizi sonrasında oluşan yüksek işsizlik, eğitilmiş işgücünü de önemli derece etkilenmiştir. 2001 krizinden günümüze kadar eğitilmiş işsizlik % 7- % 12, 4 aralığında gerçekleşmiştir. Yüksek eğitilmiş işsizlik % 7 dolaylarında gerçekleşmiş, bu oran sonrasında % 11 seviyelerine kadar ulaşmıştır. 2010 yılında yüksek okul ve fakülte mezunlarının işsizlik oranı % 11, 5 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında % 12, 8; 2021 yılında 12, 4; 2022 yılında 11, 3 olarak gerçekleşmiştir (Kıçır, 2017: 1377; TÜİK, 2022). % 10 üzerinde seyreden eğitilmiş genç işsizliğin çözüme

kavuşturulabilmesi için hükümet ve üniversite ortaklığından kaynaklanan politikalar üretilmeli ve üniversitelerde işsizlik konusu üzerine danışmanlık hizmeti verilmelidir (Kıçır, 2017: 1391).

3. BÜYÜME

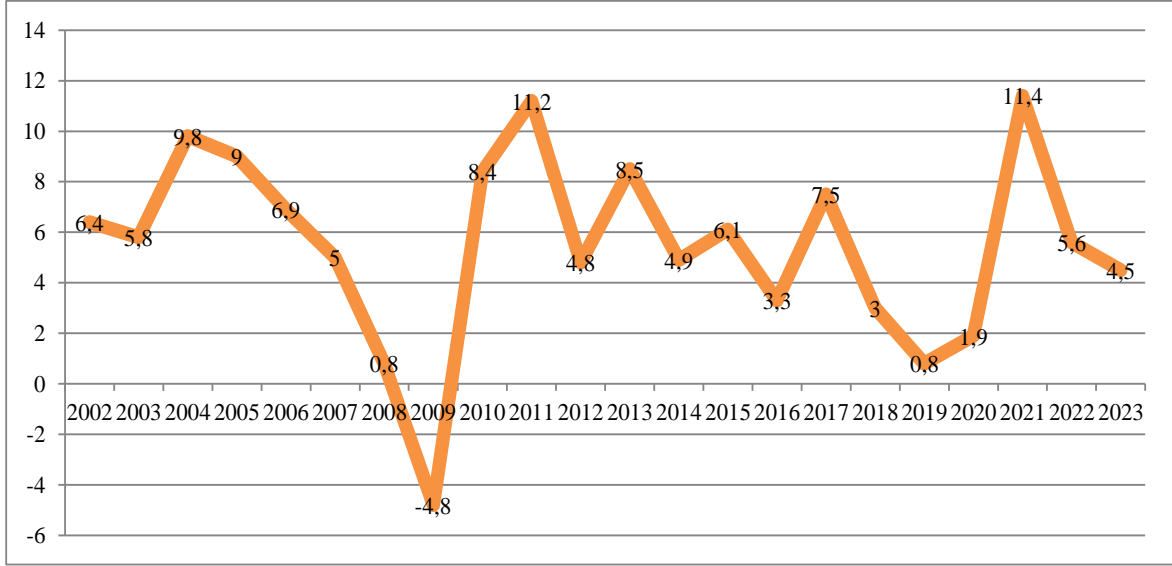
Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), “bir ülke sınırları içerisinde, belli bir dönemde üretilen bütün nihai mal ve hizmetlerin toplam parasal değeri” olarak tanımlanabilir. GSYH, ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin tespit edilmesinde ve kıyaslamalar yapılmasında en çok dikkate alınan ölçüttür. (Özsoy ve Tosunoğlu, 2017: 286). Söz konusu ölçütün Türkiye ekonomisine ilişkin göstergelerine aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 2. GSYH İlişkin Göstergeler

<i>Yıllar</i>	<i>GSYH (cari ABD doları)</i>	<i>Kişi Başına Düşen GSYH (cari ABD doları)</i>
2002	240.25	3.640,8
2003	314.6	4.704,8
2004	408.87	6.031,8
2005	506.31	7.369,4
2006	557.08	8.003,8
2007	681.32	9.668,4
2008	770.45	10.802,6
2009	649.29	8.989,7
2010	776.97	10.615
2011	838.79	11.308,4
2012	880.56	11.697,5
2013	957.8	12.507,8
2014	938.93	12.020,3
2015	864.31	10.851,9
2016	869.68	10.734,3
2017	858.99	10.464
2018	778.48	9.400,8
2019	759.93	9.103
2020	720.29	8.561,1
2021	819.03	9.661,2
2022	905.99	10.616,1
2023	1.119,0	13.110,0

Kaynak: Ekonomik Görünüm Şubat- 2024 ve World Bank

2002-2023 yılları aralığında Türkiye ekonomisi yıllık ortalama olarak %5,4 oranında büyüme göstermiştir. Kişi başına düşen GSYH 2023 yılında; 2002 yılına kıyasla 3.608 dolardan 13.110 dolara yükselerek, 3,6 katına çıkmıştır. 2023 yılı satın alma gücü paritesine göre Türkiye GSYH sıralamasında Dünya'nın 11. / Avrupa'nın 4. Büyük ekonomisi konumunda yer almaktadır (Ekonomik Görünüm, 2024). GSYH ve kişi başına düşen GSYH (cari ABD doları) miktarları yıllar içerisinde değışkenlik göstermiştir.

Grafik 3. Büyüme Oranları (GSYH-Yıllık %)

Kaynak: Ekonomik Görünüm Şubat- 2024 ve World Bank

2002-2022 dönemi içerisinde Türkiye’de büyüme oranı ilk kez 2009 yılında eksi seviyelerde gerçekleşmiştir. Söz konusu dönem içerisinde büyüme oranlarının düzensiz gerçekleştiği görülmektedir. 2021 yılında ise % 11, 4 ile en yüksek büyüme oranı görülmüştür. 2008 ve 2019 yıllarında büyüme oranları pozitif en düşük orana sahiptir. 2008 yılında küresel krizin 2019 yılında ise küresel salgının büyüme oranlarına etki ettiği söylenilebilir. Son iki yılda büyüme oranlarında tekrar bir düşüş meydana geldiği görülmektedir.

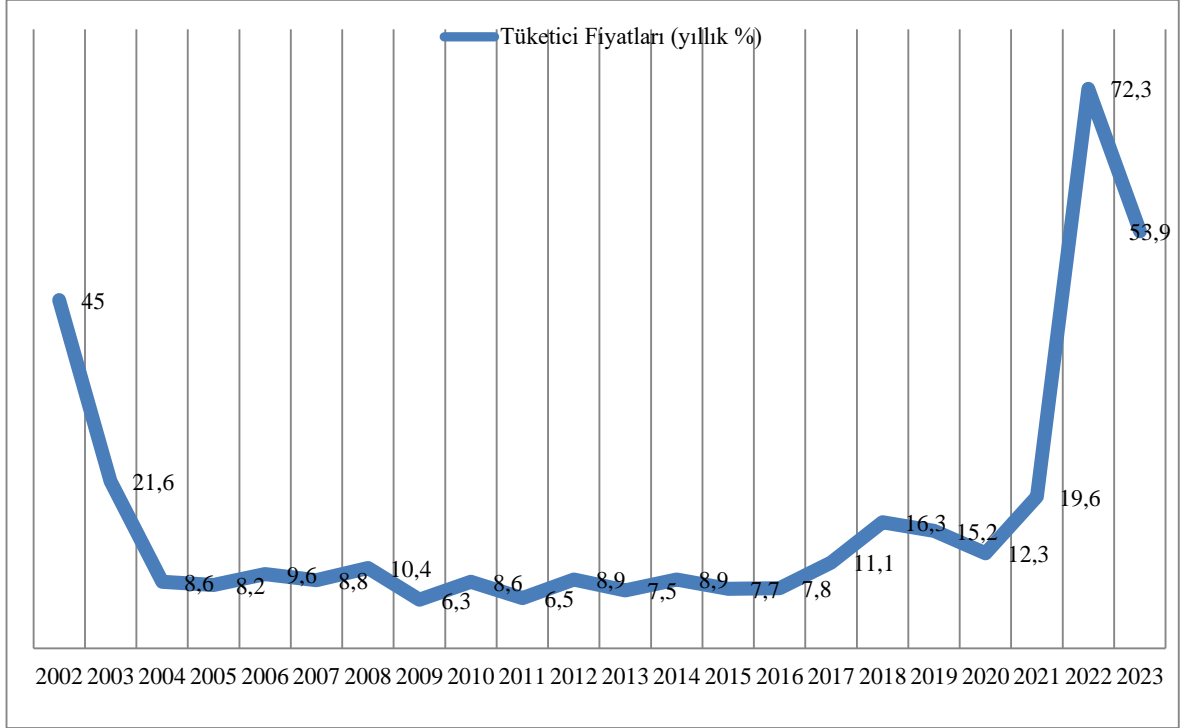
Makroekonomik dengelerin sağlanamadığı veya zor sağlanabildiği bir ortamda, bazı zamanlarda iktisadi büyüme bir dönem eksi değer alırken sonraki dönemde sermaye stoğunda kayda değer bir artış gerçekleşmese bile önceki dönemin geciktirilmiş tüketim harcamaları ile oluşan atıl kapasitenin kullanımı neticesinde artı değer olarak yüksek düzeylere çıkabilmektedir. Birbirini takip eden dönemler sürecinde farklı seyir izleyen büyüme oranları, tüketim ve yatırım kararları üzerinde aşırı iyimser veya kötümser beklentiler oluşturmakta, makroekonomik istikrarsızlığın daha da artmasına yol açmakta ve yakalanan iktisadi büyüme hızlarının uzun dönemler boyunca sürdürülebilir olmasına engel teşkil etmektedir (Yalçınkaya ve Aydın, 2017: 92). Bu hususlar, Türkiye’de 2002-2023 dönemi sürecinde gerçekleşen iktisadi büyüme oranlarının sürdürülebilir olmamasının gerekçesi olarak ifade edilebilir.

4. ENFLASYON

2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de para politikaları bağlamında önemli değişiklik yaşanmış, bu doğrultuda fiyat istikrarının kalıcılığının sağlanması için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2002 yılından sonra örtük, 2006 yılından sonrada açık enflasyon hedeflemesi rejimini benimsemiştir. Böylelikle enflasyon beklentileri aşağı seviyelere çekilebilmiş, fakat 2010 yılından sonara TCMB yeni bir politika bileşeni oluşturmuştur. Para politikası bağlamında yapılan uygulamalarda fiyat istikrarı ile birlikte finansal istikrarı da amaç edinilmiştir (Akgül ve Özdemir, 2018: 153-154).

Türkiye enflasyon hedeflemesi kapsamında, oran TCMB ve hükümet tarafından belirlenmekte olup gösterge olarak toplum tarafından kolay anlaşılır olması sebebiyle Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) dikkate alınmaktadır (Çiçen, 2018: 77).

Grafik 4. Enflasyon Oranları

Kaynak: World Bank1

2002 yılından günümüze kadar olan süreç için enflasyon oranları yukarıda grafik 4.' te yer almaktadır. 2002-2023 aralığında enflasyon göstergelerine bakılarak; 2005-2007 yılları arasında azalma gerçekleştiği, 2008 yılında enflasyon oranının tek haneli rakamlardan çift haneli rakamlara yükseldiği, 2009- 2017 yılları aralığında tek haneli rakamlarda seyir izlediği, 2017 ve sonrasında ise sürekli olarak çift haneli rakamlarda gerçekleştiği görülmektedir. 2022- 2023 dönemi içerisinde 2022 yılında enflasyon oranında ciddi artış yaşandığı görülmektedir. Türkiye ekonomisi enflasyon oranları, tüketici fiyatları göstergeleri çerçevesinde son üç yıl içerisinde % 50 oranında gerçekleşmiştir.

Türkiye'de enflasyon oranının döviz kuruna karşı duyarlılığı yüksek olduğu ifade edilebilir. Türkiye gibi ekonomileri küçük ve açık ülkelerde beklentiler, döviz kurlarında meydana gelen değişimlerin enflasyon beklentileri üzerinde referans kabul edilmesi sebebiyle kur değişimleri tarafından etkilenebilir. Kısaca kur kaynaklı baskılar beklentileri olumsuz yönde etkileyerek enflasyon eğilimini güçlendirebilir. Örneğin, 2015 yılında Türkiye'de enflasyon hedeflemesi tutturulamamıştır ve Merkez Bankası (MB) tarafından temel sebebin kurlar olduğu yönünde açıklama yapılmıştır (Akgül ve Özdemir, 2018:154-155). Döviz kurları 2002 yılından itibaren 2022 yılına kadar tek haneli rakamlarla 2022 yılından itibaren de çift haneli rakamlarda gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3. Döviz Kurları

Tarih	DÖVİZ KURLARI (Yıllık)			
	<i>ABD Doları (Döviz Alış)</i>	<i>ABD Doları (Döviz Satış)</i>	<i>Euro (Döviz Alış)</i>	<i>Euro (Döviz Satış)</i>
2002	1,45	1,45	1,28	1,29
2003	1,64	1,65	1,72	1,73
2004	1,39	1,40	1,76	1,77
2005	1,34	1,34	1,82	1,83
2006	1,34	1,35	1,59	1,60
2007	1,41	1,41	1,85	1,86
2008	1,16	1,16	1,71	1,71
2009	1,52	1,53	2,13	2,14
2010	1,49	1,49	2,14	2,15
2011	1,54	1,55	2,06	2,07
2012	1,89	1,90	2,44	2,46
2013	1,78	1,79	2,35	2,36
2014	2,13	2,13	2,93	2,94
2015	2,33	2,33	2,83	2,83
2016	2,92	2,92	3,18	3,19
2017	3,52	3,53	3,71	3,72
2018	3,77	3,78	4,52	4,52
2019	5,28	5,29	6,04	6,05
2020	5,94	5,95	6,66	6,67
2021	7,42	7,43	9,12	9,13
2022	13,33	13,35	15,09	15,11
2023	18,70	18,73	19,93	19,97

Kaynak: EVDS

5. BÜTÇE

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren 1980 yılına kadar bütçe gelir ve bütçe giderleri denk olduğu görülmektedir. Yani Türkiye ekonomisinde 1923-1980 yılları aralığında denk bütçe gerçekleşmiştir. 1980 yılında uygulanmaya başlanılan istikrar politikası çerçevesinde bütçe açıklarının azaltılması istikrar faktörü olarak kabul edilmiştir. Ancak harcamaların sınırlandırılıp, gelirler alanında yapılan düzenlemeler devlete yeterli mali kaynak sağlayamamıştır. Kısaca bütçe harcamaları sınırlama politikası yalnız başına bütçe açıklarının önlenmesi için yeterli olamamıştır. Bütçede gelirlerin giderleri karşılama oranı 1990'lı yılların başından itibaren azalmaya başlamıştır. 1990-1991 dönemi içerisinde yaşanan Körfez Krizi de bütçe açıklarının dış

etkenlerden birisini oluşturmuştur. 1994-1995 dönemi sürecinde ise 5 Nisan 1994 alınan kararlar bütçe açığının düşük gerçekleşmesini etkilemiştir. 1996 yılında bütçe açığı artış göstermiş ve 2001 yılına kadar önemli artışlar gerçekleşmiştir. 2002 yılından itibaren önceki yıllara nazaran bütçe açıklarında azalma gerçekleşmiştir (Göktaş, 2008: 46).

2002 yılında örtük enflasyon hedeflemesi, 2006 yılında enflasyon hedeflemesinin benimsenmesi ve 2001 krizi ardından sıkı maliye politikası uygulanması sonucunda söz konusu dönemde büyümede artışlar yaşanmış IMF Stand-by Anlaşması ve Avrupa Birliği (AB) süreci kapsamında Maastricht kriterlerinin sağlanması amacıyla benimsenmesiyle bütçe açıklarında azalma eğilimi görülmüştür. Fakat 2008 küresel kriz sonrasında bütçe açıkları yeniden artış eğilimi içerisine girmiştir (Çil, 2023: 235). Bütçe göstergelerine ilişkin tablo 4. ve grafik 5.'e bakılarak 2009-2014 yılları aralığında bütçe açıklarının düzensiz seyir izlediği, 2015 yılından itibaren de düzenli bir artış sergilediği görülmektedir. Bütçe gelir ve giderlerinde sürekli olarak bir artış söz konusudur. Ancak bütçe gelirinde meydana gelen artış bütçe giderinde oluşan artışın denk olmadığı ifade edilebilir. İlave olarak bütçe açığı/GSYH oranlarının sürdürülebilir olmadığı ifade edilebilir.

Türkiye gibi gelişmekte olan, borçlanma oranı yüksek ülkelerde bütçe disiplini bakımından (Uçal, 2021: 12) ve mali sürdürülebilirlik açısından (Ceylan, 2010: 388) faiz dışı fazla önemli bir gösterge konumundadır. Faiz dışı fazla bütçe harcamalarında faiz giderlerinin karşılanmasını sağlayarak borç sorununun yok edilmesi ve daha düşük faiz oranı üzerinden daha az borçlanma yapılmasına olanak tanıyabilmektedir. Bu durumda ekonomik istikrarı sağlayarak ekonomik büyümeye olumlu bir katkı sağlayabilmektedir (Uçal, 2021: 12-13). Türkiye ekonomisine ilişkin faiz dışı denge göstergeleri dikkate alınarak, 2002-2023 yılları aralığında 2019 yılına kadar faiz dışı fazla verildiği görülmektedir. Ancak Türkiye ekonomisinin son beş yıl içerisinde 2022 yılı haricinde faiz dışı denge göstergelerinde faiz dışı açık verilmektedir. Faiz dışı denge /GSYH göstergelerine ilişkin grafik 5. incelendiğinde göstergeye ilişkin oranların 2018 yılına kadar olumlu seyir izlediği 2019, 2020, 2021, 2023 yıllarında olumsuz seyir izlediği görülmektedir. 2023 yılı faiz dışı denge/GSYH göstergesinin olumsuz gerçekleşmesi Türkiye'de yaşanan 6 Şubat depremi dolayısıyla yapılan kamu harcamaları ile ilişkilendirilebilir.

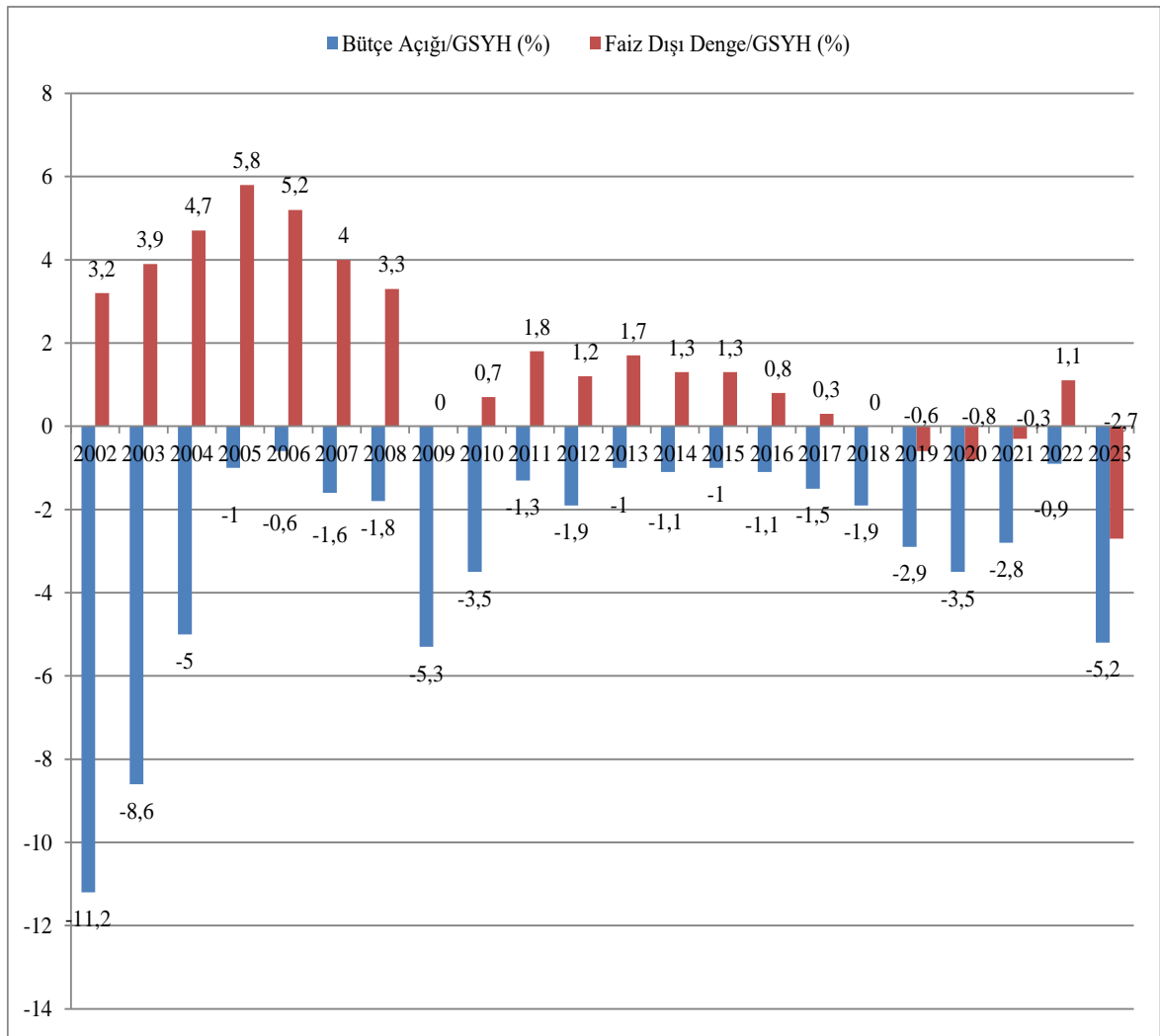
Tablo 4. Bütçe Göstergeleri

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ (MİLYON TL)	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE GELİRİ	BÜTÇE AÇIĞI	FAİZ DİŞİ DENGE
2002	119,604	79,42	40,184	11,544
2003	141,248	101,04	40,208	18,319
2004	152,093	122,964	29,128	27,363
2005	159,687	152,784	6,903	38,777
2006	178,126	173,483	4,643	41,32
2007	204,068	190,36	13,708	35,045
2008	227,031	209,598	17,432	33,229
2009	268,219	215,458	52,761	440
2010	294,359	254,277	40,081	8,217
2011	314,607	296,824	17,783	24,448
2012	361,887	332,475	29,412	19,004
2013	408,225	389,682	18,543	31,443
2014	448,752	425,383	23,37	26,544
2015	506,305	482,78	23,525	29,479
2016	584,071	554,14	29,932	20,315

2017	678,269	630,49	47,779	8,932
2018	830,809	757,996	72,813	1,148
2019	1.000.027	875,28	124,747	-24,808
2020	1.203.737	1.028.446	175,292	-41,329
2021	1.603.545	1.402.038	201,507	-20,655
2022	2.941.420	2.802.355	139,065	171,838
2023	5.210,5	6.585,5	-1.375,0	-700,4

Kaynak: hmb.gov.tr

Türkiye'nin merkezi yönetim bütçe dengesi/GSYH oranı ise 2023 yılında % 5,4 olarak gerçekleşmiştir ve AB ülkeleri ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir (Ekonomik Görünüm, 2024).

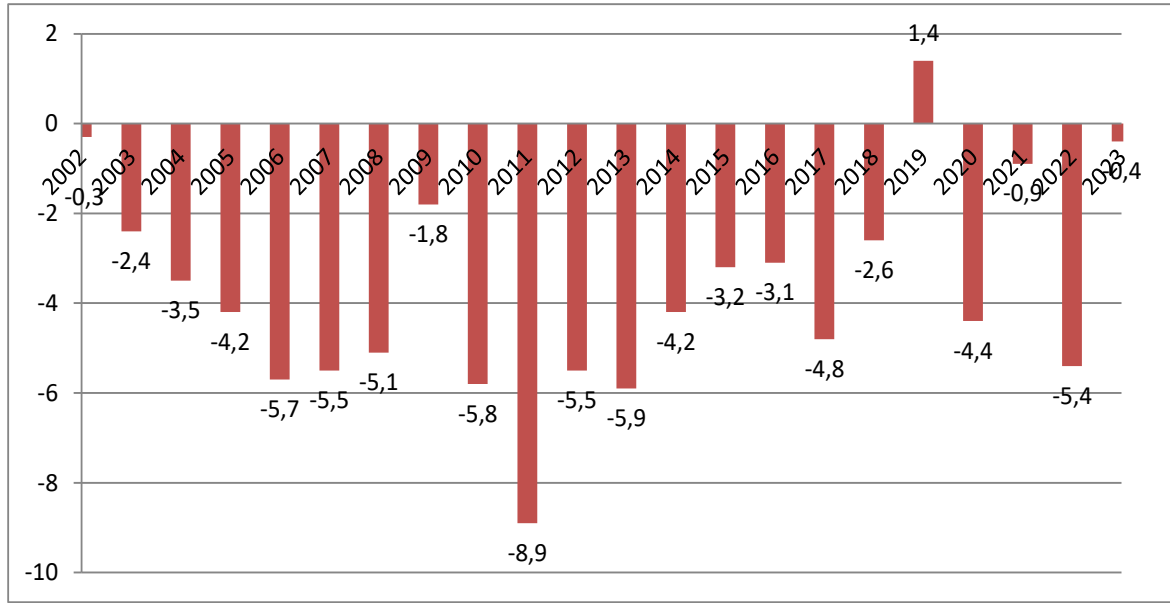
Grafik 5. Bütçe Açığı ve Faiz Dışı Fazla/GSYH (%) Oranları

Kaynak: hmb.gov.tr

6. CARİ İŞLEMLER, DIŞ TİCARET DENGESİ VE YATIRIMLAR

Ödemeler bilançosunun önemli bir kalemini oluŐturana cari işlemler, ülkeler arasında belirli bir dönem içerisinde mali ve ekonomik ilişkilerin muhasebeleştirildiği temel hesap grubudur. Hesap kapsamında transfer ödemeleri ve ülkenin mal-hizmet ticaretine ilişkin kayıtlar yer almaktadır. Hesabının dönemsel sonuçları, cari işlemler açığı veya cari işlemler fazlası şeklinde tanımlanmaktadır. Cari işlemler ülkenin mevcut ve gelecek durumuna ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bu açıdan cari işlemler, iktisadi beklentiler ve karar alma süreçlerinde etkilidir (Peker ve Hotunluoğlu, 2010: 222; Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 137; Yıldız, 2019: 3417). Cari işlemlere ilişkin iktisadi göstergelere aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye ekonomisinde cari açık 1990'ların ilk yarısı itibariyle vermeye başlanmıŐtır. 1990'lı yıllar içerisinde ve 2002 yılının sonuna kadar önemli bir açık yaşanmamıŐ olmasıyla birlikte bu dönem içerisinde cari işlemlerde dalgalanmalar söz konusudur. 2007-2008 küresel kriz nedeniyle 2008 ve özellikle 2009 yılında cari açık oranı düşmüŐtür (Adem ve Vuran, 2018: 107). 2009 yılı sonrasında cari açık oranlarının dalgalı bir seyir izlendiği görölmektedir. 2011 yılı 2002-2023 dönemi içerisinde Türkiye ekonomisinin en yüksek cari açığının yaşandığı yıl olmuştur. 2019 yılında ise söz konusu dönem içerisinde cari fazla verilen tek yıl olmuştur.

Grafik 6. Cari İşlemler Dengesi/GSYH Oranları (%)

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler ve hmb.gov.tr1

Cari işlemler/GSYH oranı için % 4-5'lik bir eşik değeri kabul edilmektedir. Eşik değerin aŐılması durumunda ülke ekonomileri için risk olarak görölmektedir (Altunöz, 2014: 120). Bu doğrultta Türkiye ekonomisi cari işlemler/ GSYH göstergelerine bakılarak 2002-2023 dönemi için 2005- 2008, 2010- 2014 yılları aralığında ve 2017, 2020 ile 2022 yıllarında ekonomi için riskin olduğu ifade edilebilir.

Türkiye ekonomisinde 2000'li yıllar itibariyle ciddi artış gösteren cari açık probleminin temel sebepleri olarak; 1996 yılında yürürlüğe girmiş olan Gümrük Birliği'nin gecikmiş etkileri,

enflasyon hedeflemesi ile ulusal paranın aşırı değerlenmesi sonucunda dış ticaret açığının artması, ihracatın ithalata bağımlılığının artış göstermesi, enerji tüketiminde dışa bağımlılık belirtilebilir (Kaya, 2016: 58). 2019 sonrasında Türkiye için cari açık sorunun devam ettiği görülmektedir.

Cari açığı, dış ticaret açığı dolaylı ve doğrudan yollar üzerinde etkileyebilmektedir. Türk ekonomisi dış ticaret yapısı ve gelişim süreci dikkate alındığında 1980’li yılların sonuna doğru ihracata dayalı üretim ve ticaret anlayışı, liberalleşme sürecinin etkisiyle sermaye hareketlerinde serbestleşme dış ticaret faaliyetlerinde kısıtlama olmaksızın gerçekleşmesi bakımından önemli düzenlemeler olmuştur. Düzenlemeler sonrasında dışa açılma süreciyle beraber ihracat ve ithalat miktarlarında artış yaşanmıştır. Fakat süreç içerisinde ihracattan çok ithal mal ve hizmet talebi gerçekleşmiş olup hem üretim hem de tüketim yapıları ithal girdilere bağımlı bir hal almıştır. Bağımlılığın önemli bir kısmını enerji unsurları oluşturmaktadır. İlâveten bağımlılığı, dış ticaret açığının artış seyri izlemesi, ithalatın ihracatı karşılayamaması, iç piyasada yerli tüketicilerin taleplerinin karşılanamaması, tüketici geliri artışı, üretimde hammadde, sermaye malı, ara mallar, enerji ve teknolojinin ithalata bağlı olması etkilidir (Konak, 2018:168).Dış ticaret göstergelerine ilişkin istatistikler aşağıda verilmiştir.

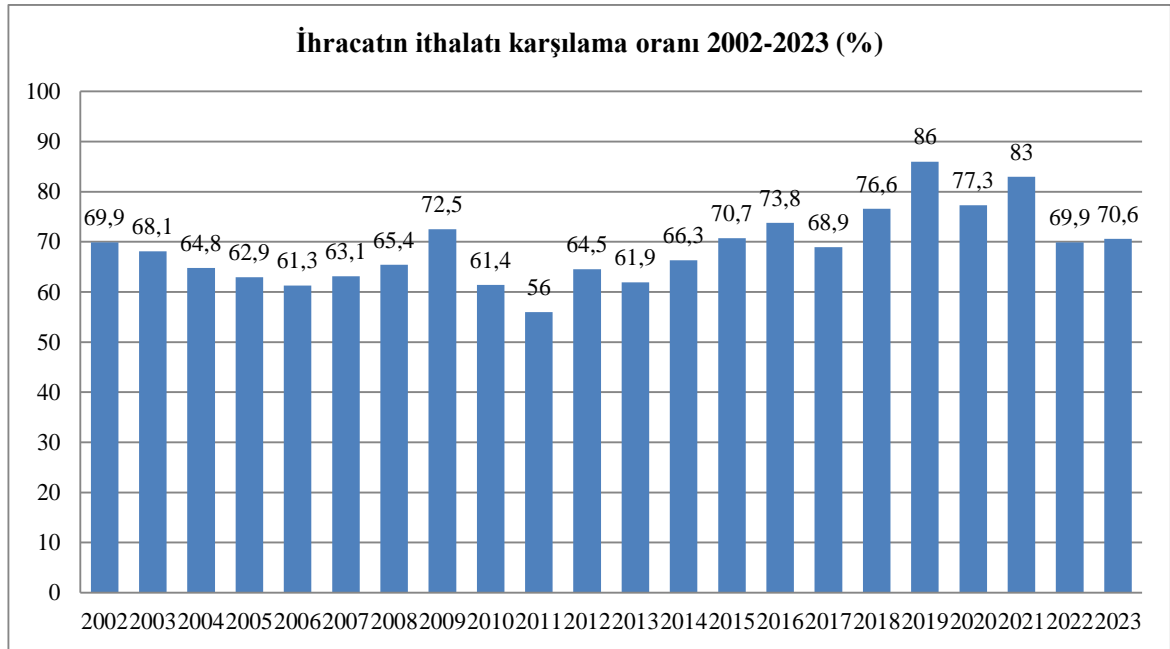
Tablo 5. Dış Ticarete ilişkin göstergeler

Yıllar	İhracat Değer -(Bin ABD \$)	İthalat- Değer (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi- Değer (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Hacmi-Değer (Bin ABD \$)
2002	36 059 089	51 553 797	- 15 494 708	87 612 886
2003	47 252 836	69 339 692	- 22 086 856	116 592 528
2004	63 167 153	97 539 766	- 34 372 613	160 706 919
2005	73 476 408	116 774 151	- 43 297 743	190 250 559
2006	85 534 676	139 576 174	- 54 041 498	225 110 850
2007	107 271 750	170 062 715	- 62 790 965	277 334 464
2008	132 027 196	201 963 574	- 69 936 378	333 990 770
2009	102 142 613	140 928 421	- 38 785 809	243 071 034
2010	113 883 219	185 544 332	- 71 661 113	299 427 551
2011	134 906 869	240 841 676	- 105 934 807	375 748 545
2012	152 461 737	236 545 141	- 84 083 404	389 006 877
2013	161 480 915	260 822 803	-99 341 888	422 303 718
2014	166 504 862	251 142 429	-84 637 567	417 647 291
2015	150 982 114	213 619 211	-62 637 098	364 601 325
2016	149 246 999	202 189 242	-52 942 243	351 436 241
2017	164 494 619	238 715 128	-74 220 509	403 209 747
2018	177 168 756	231 152 483	-53 983 726	408 321 239

2019	180 832 722	210 345 203	-29 512 481	391 177 924
2020	169 637 755	219 516 807	-49 879 052	389 154 562
2021	225 214 458	271 425 553	-46 211 095	496 640 011
2022	254 169 748	363 710 575	-109 540 827	617 880 322
2023	255 538	361 766	-106,228	617 305

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler ve hmb.gov.tr1

Dış ticaret dengesi istatistiklerine bakıldığında; değer olarak hep dış ticaret açığı verildiği görülmektedir. Türkiye 2002-2022 yılları aralığında sürekli olarak ithalatı ihracatından fazla olan bir ülke konumundadır. Dış ticaret hacmi 2009, 2015, 2016, 2019 ve 2020 yılları haricinde devamlı olarak artış göstermiştir. Benzer şekilde aynı yıllarda ithalat ve ihracat değerlerinde azalma diğer yıllar içerisinde de artış gerçekleşmiştir. 2009 yılı için 2008 küresel krizinin, 2015 ve 2016 yılları için 15 Temmuz darbe girişiminin, 2019 ve 2020 yılları içinde Covid 19 küresel salgının göstergeler üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir.

Grafik 7. İthalatın İhracatı Karşılama Oranı (%)

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler ve hmb.gov.tr1

Türkiye'nin ihracatının ithalatını karşılama oranları % 56- % 86 aralığında dalgalı bir seyir izlemektedir. 2002-2022 yılları aralığında ihracatın ithalatı karşılamada en iyi olduğu yıl % 86 oranla 2019 yılı olmuştur. Finansal kriz, küresel salgın ve ulusal olaylar (Türkiye için 2002-2022 dönemi sürecinde 15 Temmuz Darbe girişimi) dönemlerinde bir önceki yıla nazaran ihracatın ithalatı karşılama oranlarında artışlar yaşanmıştır. Son olarak 2002 yılında ihracatının ithalatını karşılama oranı % 69,9 iken 2022 yılında da aynı rakamın gerçekleştiği görülmektedir.

Dış ticaret işlemleri dengesizliğinden kaynaklı olarak ortaya çıkan cari işlemler açığı, rekabet üstünlüğü noktasında zayıflamaya sebep olmaktadır. Oluşum kaynağı tasarruf ve yatırım dengesizliği olan cari işlemler açığı; yurtiçi tasarruf veri olarak dikkate alındığında yatırım ve ekonomik büyüme performansları üzerinde artışlara, veri olarak yatırım düzeyi dikkate alındığında ise tasarruflar üzerinde azalışlar ile birlikte kurumsal ve finansal yapıdaki düzenleme noksanlıklarına işaret etmektedir. Tasarruf/yatırım ve dış ticaret dengesizliklerinden kaynaklı oluşan cari işlemler açığının finansmanı temelde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar şeklinde ülkelere döviz girişini sağlayan yatırım türlerinden oluşan finansal hesaplar tarafından tedarik edilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye ekonomisi ele alındığında, yurtiçi tasarruf düzeyi düşük- büyüme oranının yüksek gerçekleştiği, enerji konusunda dışa bağımlı ve uzun dönemde sürekli cari işlemler açığı verildiği görülmektedir (Yalçınkaya vd., 2018: 2-3). 2002-2023 süreci Türkiye'ye ilişkin doğrudan yabancı sermaye yatırımların, portföy yatırımların ve diğer yatırımların değerleri tablo 6.'da gösterilmektedir. Türkiye yatırım türlerinde gerçekleşen miktarlara bakılarak 2002-2023 dönemi sürecinde doğrudan yatırımlarda genel anlamda artışlar yaşanmakla birlikte portföy ve diğer yatırım türlerinin miktarlarında birkaç yılda çok fazla fark olmaksızın azalışlar yaşanmış olduğu görülmektedir. Ancak genel itibariyle Türkiye yatırım türlerinin miktarlarında artış yaşanmıştır.

Tablo 6. Yatırım Türlerinin Miktarları

Yıllar	VARLIKLAR (Net /Milyon ABD Doları)			YÜKÜMLÜLÜKLER (Net /Milyon ABD Doları)		
	Doğrudan	Portföy	Diğer	Doğrudan	Portföy	Diğer
2002	5.847	804	31.900	18.817	23.883	107.095
2003	6.138	1.948	36.222	33.230	30.024	119.216
2004	7.060	920	48.092	38.623	45.751	133.375
2005	8.315	718	54.377	71.420	72.606	141.790
2006	8.866	3.111	78.222	95.464	84.410	176.917
2007	12.210	2.007	92.573	155.672	120.629	217.015
2008	17.846	1.938	104.122	81.310	68.726	240.348
2009	23.314	1.907	95.414	145.742	91.018	229.006
2010	23.962	2.230	87.814	189.761	117.995	255.892
2011	28.294	1.750	77.001	138.583	109.339	263.477
2012	31.378	1.320	79.177	192.599	179.252	284.053
2013	33.360	1.003	78.931	152.796	167.594	315.241
2014	39.933	1.505	81.481	184.079	190.950	310.866
2015	36.248	1.574	80.849	159.251	143.685	295.656
2016	39.463	1.284	88.838	150.269	139.546	291.478
2017	46.999	1.153	93.644	198.027	173.586	320.697
2018	46.188	1.142	107.210	146.462	140.673	296.416
2019	50.564	1.594	112.256	162.096	133.697	282.907
2020	51.064	1.893	108.366	230.929	112.825	293.444
2021	52.682	2.313	121.689	140.226	96.128	301.159
2022	55.984	2.760	120.871	204.405	93.299	326.377
2023	61.943	2.947	122.213	158.439	95.881	360.343

Kaynak: TCMB-EVDS

7. BORÇLANMA

Türkiye'de borçlanma (iç ve dış) geçmişten günümüze önemli bir finansman kaynağını ve iktisat politikası aracını oluşturmaktadır. Sermayenin serbestleştirilmesi özel sektör ve merkezi hükümet dışında kalan kamu kuruluşlarının yurtdışından borçlanmalarına olanak sağlamıştır. Süreç içerisinde iç borçlanma hızlı bir biçimde artış göstermiştir. 1998 yılından itibaren iç borç/GSYH içerisindeki payı, kamu dış borç stoku payının üzerinde gerçekleşmiştir. Ayrıca 1989 yılından

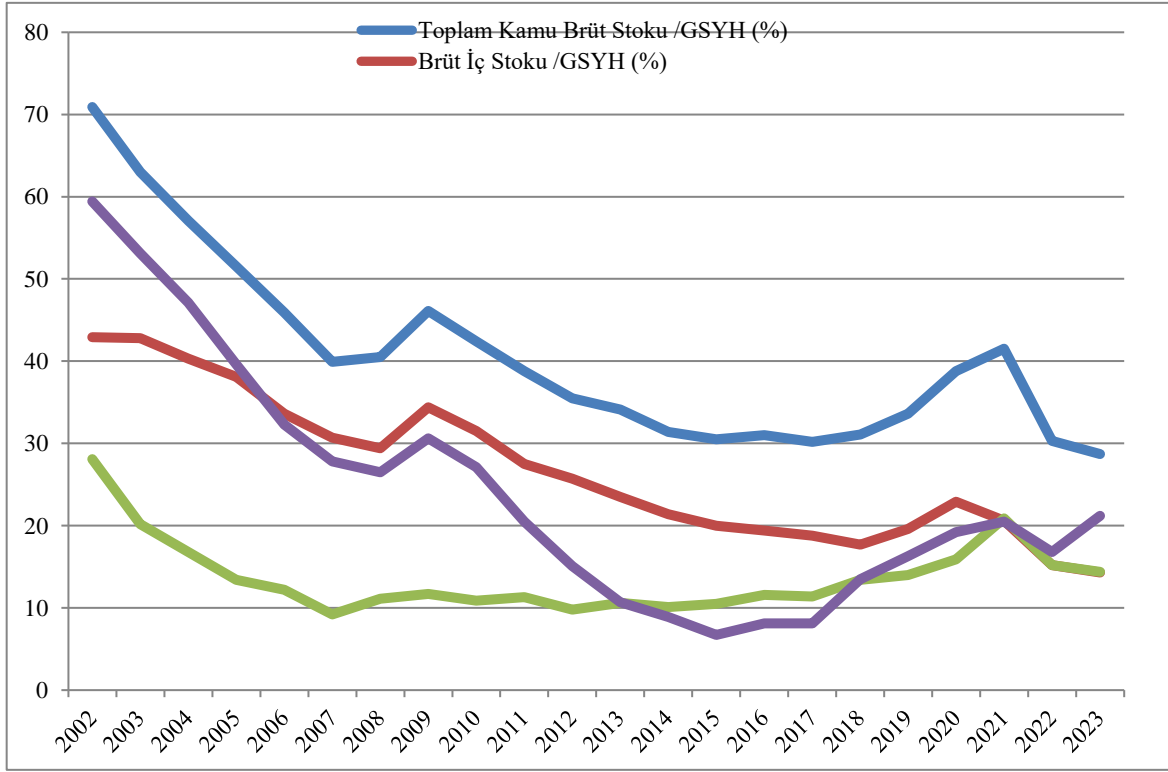
sonra finansal piyasalarda ucuz fon bulunabilmesi, dış borcun dış borç ile kapatıldığı bir süreci doğurmuştur. Bu süreç içerisinde özel sektörün dış borçlanması; 2005 yılından itibaren kamu sektörünün dış borçlanmasını aşan seviyelere ulaşmıştır. Türkiye ekonomisi, söz konusu borçlanma sürecinde beş büyük ekonomik kriz yaşamış ve bazı dnemelerde ekonomik büyümede artış görülse de ekonomik büyümede istikrar sağlayamamıştır (evik ve Cural, 2013: 116).

Borçlanma düzeyi ve yapısı ekonomik büyümeyi etkileyen önemli makroekonomik değişkenler arasında yer almaktadır. İç borçlanma; piyasada faiz oranlarını arttırması durumunda özel sektör yatırımları üzerinde azalmaya sebep olurken ılımlı seviyede gerçekleşmesi durumunda dolaylı olarak ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilmektedir. Dış borçlanma ise ılımlı seviyede gerçekleşmesi sermaye birikimi ve verimliliğinin artışına neden olarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler oluştururken, belirli bir seviyeden sonra olumsuz etkiler oluşturabilmektedir (evik ve Cural, 2013: 116). Bu çerçevede tablo 7 içerisinde yer alan Türkiye ekonomisi 2002-2023 dönemine ilişkin borçlanma göstergeleri dikkate alındığında; Türkiye'nin 2002-2023 yılları aralığında iç borçların miktarların bakıldığında sürekli artış yaşandığı, dış borçlarında ise 2002-2008 yılları arasında kk miktarlarda artış ve azalışların olduğu, 2008-2011 döneminde sürekli bir artış ve 2013 yılı sonrasında da yine düzenli bir atış yaşandığı görülmektedir. Genel anlamda borçlanmaya ilişkin göstergelerde artış yaşanmıştır.

Tablo 7. Borçlanmaya İlişkin Göstergeler

Yıllar	Toplam Kamu Brüt Borç Stoku	Brüt İç Borç Stoku	Brüt Dış Borç Stoku	Toplam Kamu Net Borç Stoku	Avrupa Birliği Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku
2002	256,8	155,2	101,6	215,3	258,9
2003	297,5	202,1	95,4	250,8	307,7
2004	333	235,1	97,9	274,5	333,1
2005	350,6	259,3	91,4	269,6	341,5
2006	364,9	267,6	97,3	257,2	351,9
2007	354,2	272,4	81,8	247,1	335,2
2008	406,3	294,8	111,5	266,1	378,5
2009	463,7	346,3	117,4	307,9	434,9
2010	495,5	367,9	127,6	316,2	461,4
2011	544,7	386,2	158,5	288,2	504,5
2012	561,4	407,0	154,4	239,1	509,7
2013	621,4	428,8	192,6	195,8	536,3
2014	646,1	439,5	206,6	182,9	581,1
2015	718,1	470,2	247,8	157,0	638,6
2016	814,6	509,5	305,1	214,0	728,8
2017	947,5	589,4	358,0	255,1	870,5
2018	1.170,1	665,0	505,1	507,1	1.123,1
2019	1.451,1	846,1	605,0	702,2	1.398,5
2020	1.959,6	1.158,4	801,1	970,7	1.991,4
2021	3.010,9	1.493,0	1.517,9	1.489,2	2.930,3
2022	4.552,7	2.277,4	2.275,3	2.523,1	4.624,0
2023	7.543,7	3.769,3	3.774,4	5.599,7	7.750,9

Kaynak: hmb.gov.tr2

Grafik 8. Borçlanma Göstergelerinin/GSYH Oranları (%)

Kaynak: hmb.gov.tr2

2001 ve 2002 krizleri sonrasında olumsuzlukları giderebilmek ve ekonomiyi canlandırarak, iktisadi istikrarın sağlanması amacıyla IMF ile yapılan stand-by antlaşmaları ile 2002-2005 yıllarında dış borç stokunun/GSYH içerisindeki payı üzerinde azalmalar meydana gelmiş ve dış borç sürdürülebilirliği sağlanmıştır. 2008 Küresel mali krizinin etkisi ile dış borç stokunun/GSYH içerisindeki payı 2009 yılında artmıştır. Küresel krizin etkilerinin azaltılmaya çalışılması, peş peşe yaşanan seçim ekonomileri, önemli projelerin faaliyete geçirilebilmesi için alınan krediler ve “15 Temmuz Darbe Girişimi” durumları Türkiye ekonomisinde döviz kuru ve faizleri artırarak borçlanmanın artmasına yol açmıştır (Çeştepe vd., 2021: 429). Türkiye’nin Avrupa Birliği tanımlı genel devlet borç stokunun GSYH’ye oranı 2023 yılında, % 29,5 olarak gerçekleşmiş olup, Maastricht Kriteri ’nin (%60) oldukça altında bir seviyede gerçekleşmiştir (Ekonomik Görünüm, 2024).

Dış borç/GSYH 2002-2023 yıllarında iç borç/GSYH göstergelerine göre düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Grafik 8’de yer alan borçlanma göstergelerinin GSYH oranları, 2002-2008 aralığında azalış seyri izlemiştir. Brüt dış borç stoku 2008 sonrasında düzenli olarak düşük seviyelerde artış göstererek yükselmiştir. Brüt iç borç stoku, 2009 yılından itibaren 2018 yılına kadar azalış eğilimi göstermiş olup 2019 ve 2020 yılları artış, sonrasında tekrar azalış eğilimi sergilemiştir. Toplam kamu brüt ve net borç stoku göstergelerine bakıldığında süreç içerisinde benzer seyir izledikleri ifade edilebilir. 2002-2023 dönemine bakılarak toplam kamu brüt ve net borç stoku göstergeleri için en yüksek seviyelerin 2008-2009 ile 2018-2021 süreçleri içerisinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Toplam kamu brüt ve net borç stoku göstergelerine ilişkin bu durum 2008 yılında yaşanan küresel krizin ve 2018 yılında ulusal çapta yaşanan ekonomik krizin etkileri ile açıklanabilir.

8. SONUÇ

Makroekonomik göstergelerin izlediği seyir ekonomik istikrar bakımından ve yatırımcılar açısından oldukça önem arz etmektedir. Ekonomide herhangi bir göstergede gerçekleşen olumsuz gidişat beklentileri etkilemektedir. Genel olarak makroekonomik göstergelerin bir veya birkaçının olumsuz seyir izlemesi, güçlü ülke ekonomilerinde beklentiler üzerinde kısa süreli bir etki meydana getirirken, gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde uzun süreli etkiler oluşturmaktadır. Yani makroekonomik göstergeler ülke ekonomileri için ekonomik performans göstergesi olarak dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Bu minvalde çalışmada Türkiye ekonomisi 2002- 2023 dönemi için makroekonomik göstergelere yer verilerek 21 yıllık süreç içerisindeki gelişmeler ele alınmıştır. 2002- 2023 dönemindeki makroekonomik göstergelerin özet değerlendirmesi aşağıdaki gibi yapılabilir.

- Ekonomi 2002 yılı sonrasında 2008 küresel krize kadar genel anlamda olumlu bir seyir izlemiştir.
- 2008 sonrasında ulusal veya uluslararası çapta gerçekleşen olayların etkisi ile göstergelerde istikrar sağlanamadığı ifade edilebilir.
- 2002-2023 aralığında; ulusal düzeyde 2016 yılında “15 Temmuz Darbe Girişimi”, 2018 yılı ekonomik krizi, 2023 yılı büyük depremin olması gibi gelişmeler yaşanırken, uluslararası düzeyde ise 2008 yılı Mortgage krizi, ve 2020 yılından itibaren de “Covid- 19 Salgını”nın etkileri görülmüştür. Söz konusu olayların yaşandığı yıllara ilişkin gerçekleşen makroekonomik gösterge değerleri bu sonuçları destekler niteliktedir. İlaveten Türkiye ekonomisinde makroekonomik gösterge değerlerinin istikrarsız bir seyir izlemesinde makroekonomik göstergelerin kendi içerisinde birbirlerini etkileme ilişkileri (bütçe açığı-cari açık ilişkisi gibi) de göz önünde bulundurulmalıdır.

Temel ekonomik performans göstergeleri olarak kabul edilen büyüme, işsizlik ve enflasyon göstergelerinin Türkiye ekonomisi açısından istikrarlı bir seyir izlemediği tablolardaki verilerden anlaşılmaktadır. Özellikle son yıllarda enflasyonda görülen artışların toplumsal refahı olumsuz etkileyerek yaşamı zorlaştıran ana bir gösterge olduğu bilinmektedir. Enflasyon yüksekliğinin temel sebeplerinden birisi ise ekonominin dışa bağımlılığıdır. Türkiye'nin enflasyonu düşürme çabalarında dışa bağımlılığın azaltılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise ithal ikameci politikaların önemsenerek iç kaynaklar ile gerçekleştirilebilecek üretimin mutlaka içeride imal edilmesidir. Özellikle tarım ve hayvancılıkta gerçekleştirilecek bu uygulamalar, en yüksek enflasyonun yaşandığı gıda enflasyonunun önlenmesinde etkili olacaktır.

Türkiye ekonomisinde büyümenin sürdürülebilir olması, cari işlemler açığının sürdürülebilir olması ile doğrudan ilişkili olduğu genel kabul görmüştür. Büyüme ve cari işlemler arasındaki ilişkinin ana kaynağını milli gelir düzeyinde meydana gelen artışlar ve sonrasında iç talep üzerinde meydana gelen artışlar oluşturur. İç talepte oluşan artışlar ithalat seviyesinde artışlara yol açarak dış ticaret dengesi üzerinde bozulmalara neden olur. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi için makroekonomik göstergeler üzerinde hedeflenen olumlu ve istikrarlı bir seyir adına cari işlemler açığının sürdürülebilir olması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda dışsal koşullara bağlılığın azaltılması, dış ticaret dengesinin sağlanabilmesine ve yatırımların arttırılmasına yönelik olarak iktisadi politikalara ağırlık verilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The authors declared that they have no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Authors Contributions: The authors contributed equally to this study.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Z., ve Albayrak, N. (2018). Gen İşsizlik, Eğitim Ve Ekonomik Büyüme. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(13), 8-20.

Adem, A. M. ve Vuran, B. (2018). Why Does Turkey Have A Chronic Current Account Deficit? Anempirical Analysis. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 8(1), 104-118.

Akgl, I. ve zdemir, S. (2018). Enflasyon-Faiz Oranı ve Enflasyon-Dvız Kuru İkilemi: GEG Programı Döneminde Türkiye Gerçeği. *Ege Academic Review*, 18(1).

Altunöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri Ve Sürdürülebilirliği: Türkiye rneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-132.

Apaydın, F. (2018). Türkiye’de İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırılmalı Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 159-200.

Atasever, G. (2021). Türkiye Ekonomisine Kaldoryan Bakış (1980-2020). *İstanbul İktisat Dergisi*, 71(1), 59-80.

Ceylan, R. (2010). Türkiye’de Mali Sürdürülebilirlik Göstergeleri İstikrarlı mı?. *Maliye Dergisi*, 158, 388-397.

eştepe, H., Bayramoğlu, A. T. ve Sümer, E. (2021). Dış Borçlanma, İktisadi Büyüme, Cari Açık Ve Finansal Gelişme İlişkisi: Türkiye rneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 419-445.

Çevik, N. K. ve Cural, M. (2013). İ Borçlanma, Dış Borçlanma Ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye rneği. *Maliye Dergisi*, 165, 115-139.

ien, Y. B. (2018). 2000’lerde Türkiye Ekonomisi Performansı. *Siyaset, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 73-81.

il, A. B. (2023). Türkiye’de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin oklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Yöntemi ile Sınanması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 231-252.

Ekonomik Görünüm Şubat- 2024, Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı- Ekonomik Görünüm, 24.05.2024 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dccc355ce/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%202024%20%25%9Eubat/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%202024%20%25%9Eubat.pdf> adresinden alındı.

Erden zsoy, C. ve Tosunoğlu, B. T. (2017). GSYH’nin tesi: Ekonomik Gelişmenin lmnde Alternatif Metrikler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 285-301.

Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri İle Bir İnceleme. *Maliye Ve Finans Yazıları*, 1(84), 135-172.

Etcı, H. Karagl, V. (2019). Türkiye’de İştihad ve İşsizlik: 2000-2018. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 58-75.

EVDS, Kurlar (TCMB), 26.05.2024 tarihinde https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_2/5868/DataGroup/turkish/bie_rktufey/#collapse_2 adresinden alındı.

Göktaş, . (2008). Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (8), 45-64.

hmb.gov.tr, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı- Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri ve Bütçe Büyüklükleri Ve Bütçe Gerçekleşmeleri, 27.05.2024 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri> adresinden alındı.

hmb.gov.tr1, .C. Hazine ve Maliye Bakanlığı- Ekonomik Göstergeler, 27.05.2024 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler> adresinden alındı.

hmb.gov.tr2, Hazine ve Maliye Bakanlığı- İstatistikler, Merkezi Yönetim Borç İstatistikleri, 01.06.2024 tarihinde <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri> adresinden alındı.

- Kanca, O. C. (2012). Türkiye’de İşsizlik Ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1-18.
- Kaya, M. (2016). Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-75.
- Kıçır, B. (2017). Eğitimli Genç İşsizliği Üzerinden İşsizlik Kaygısına Bir Bakış. *Çalışma ve Toplum*, 3(54), 1369-1396.
- Konak, A. (2018). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Nedenleri Ve Cari İşlemler Açığı-Dış Ticaret Açığı İlişkisi. *Econder International Academic Journal*, 2(2), 163-178.
- Peker, O. ve Hotunluoğlu, H. (2010). Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 221-237.
- TCMB- EVDS, Uluslararası Yatırım Pozisyonu, 28.05.2024 tarihinde https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket/collapse_18/5003/DataGroup/turkish/bie_uypucay/ adresinden alındı.
- Temel Ekonomik Göstergeler, Hazine ve Maliye Bakanlığı, 27.05.2024 tarihinde <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/10/temelekonomikgostergeler-3.pdf> adresinden alındı.
- TÜİK, 2022, İşgücü İstatistikleri 2022, 21.04.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390> adresinden alındı.
- TÜİK, İşgücü İstatistikleri/Temel İşgücü Göstergeleri, 20.04.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam.-Issizlik-ve-Ucret-108> adresinden alındı.
- TÜİKb, Temel işgücü Göstergeleri (15-24 yaş), 20.04.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam.-Issizlik-ve-Ucret-108> adresinden alındı.
- Uçal, H. (2021). Faiz Dışı Fazla Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 7(1), 12-23.
- World Bank, Türkiye, 24.05.2024 tarihinde <https://data.worldbank.org/country/turkiye?view=chart> adresinden alındı.
- World Bank1, Inflation, consumer prices (annual %) – Türkiye, 25.05.2024 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/search?q=inflation%2C+turkiye> adresinden alındı.
- Yalçınkaya, Ö. ve Aydın, H. İ. (2017). Makroekonomik İstikrarın ve İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: G-20 Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi 1994-2015. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 91-105.
- Yalçınkaya, Ö., Daştan, M. ve Karabulut, K. (2018). Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Dönemsel Ve Yapısal Kırılmalı Bir Zaman Serisi Analizi (1984Q1-2017Q4). *Journal of Life Economics*, 5(4), 1-22.
- Yıldız, F. (2019). “Türkiye Ekonomisinde Dış Borç, Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisinin Analizi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (4): 3416-3438.